

Rozumět znamená pomáhat

Rozhovor s profesorem Zdeňkem Matějčkem

Jak v současné době vypadá váš pracovní týden, kde působíte?

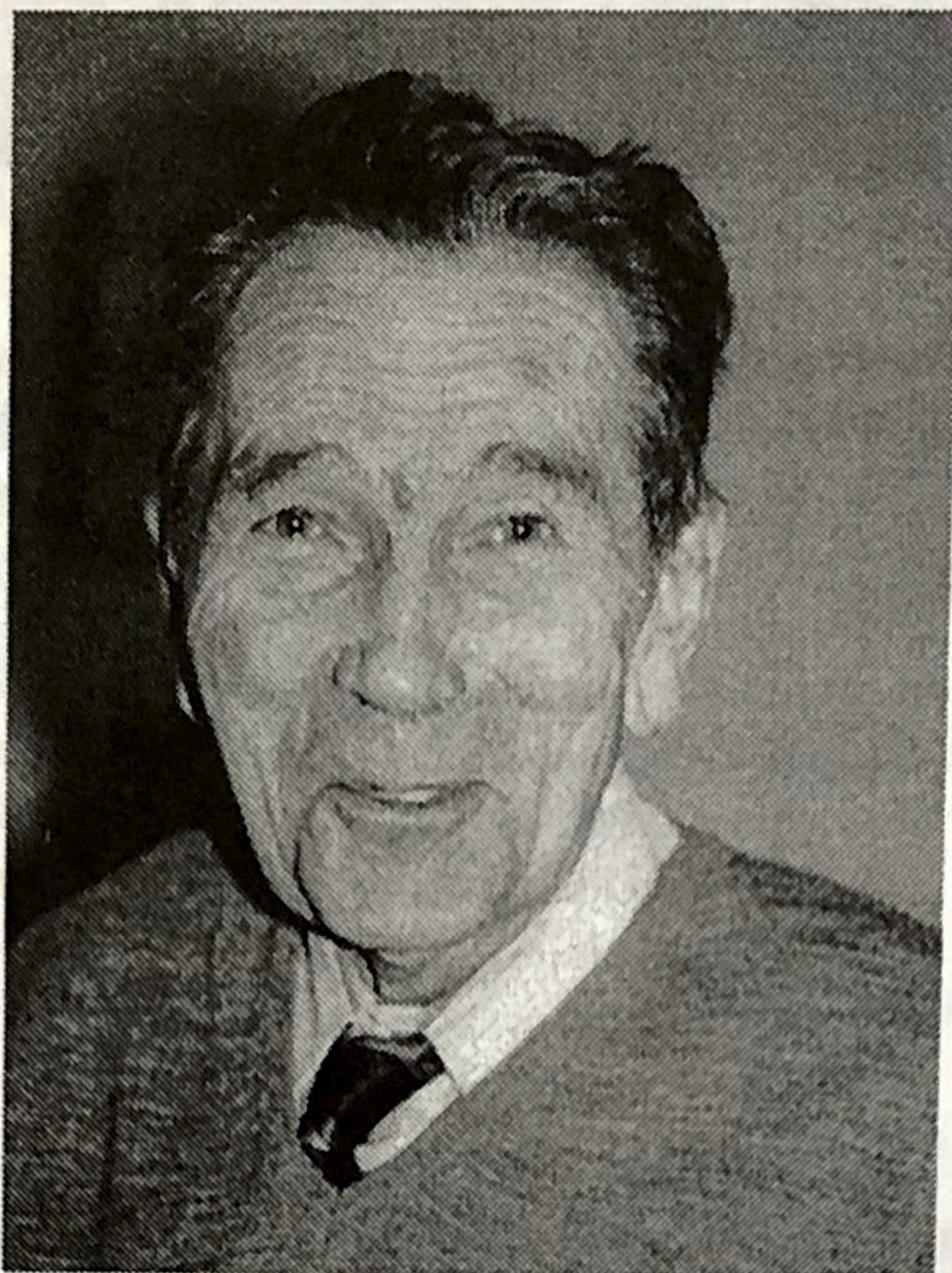
Tři dny v týdnu jsem v Psychiatrickém centru Praha (Oddělení pro výzkum rodiny), to je jakési mé kmenové pracoviště. Jeden den v týdnu mám poradenskou službu v Dětském centru Paprsek, což je zařízení pro postižené děti. Odpoledne věnuji jiným aktivitám v různých zařízeních a organizacích (např. Konto Bariéry, UNICEF, Logopedická společnost), přednáším apod.

Jste znám mj. díky velmi bohaté publikační činnosti. Na čem v současné době pracujete?

V nejbližší době mi vyjde v nakladatelství Grada knížka o prarodičích. Se spolupracovníky bych rád napsal knihu o adopci a náhradní rodinné péči. Téměř dvacet let jsem měl možnost sledovat několik tisíc dětí v dětských domovech. Z hlediska výzkumu to byla jedinečná situace přirozeného experimentu, čehož jsme využili k určitému zobecnění. Později jsem měl také šťastnou příležitost dlouhodobě sledovat děti, které se dostaly do náhradní rodinné péče – do adopce, pěstounské péče, SOS dětských vesniček atd. Tyto zkušenosti bych ještě rád v obecnější formě předložil psychologické obci k úvaze.

Máte dlouholeté zkušenosti z poradenské praxe. Zdá se vám, že v posledních letech přibývá některých obtíží, jimž by se měla věnovat větší pozornost?

Poradenská praxe je jakýmsi seismografem, který zachycuje otřesy ve společnosti. Nemohu říci, že by obecně obtíží a poruch přibývalo. To je zrakový klam. Když jsem v roce 1950 do této poradenské služby vstupoval, bylo například často obtížné vysvětlit rodičům, že by u jejich dítěte bylo lépe odložit o rok školní docházku. Dnes je situace opačná; rodiče nechtějí dát do školy dítě s nadprůměrným IQ, protože mají strach, že je ještě nevypěstělé, hravé atp. Podobným příkladem těchto zdánlivých změn je nárůst sociálního významu lehkých odchylek psychického vývoje. Jde například o lehkou mozkovou dysfunkci (resp. hyperaktivní syndrom apod.) ve srovnání s dětskou mozkovou obrnou, lehký intelektový podprůměr oproti vážnější mentální retardaci či subdeprivaci v porovnání s klasickou psychickou deprivací. Problém je v tom, že lehkých odchylek je vždy ve srovnání s těžkými více. Dítě s lehkým intelektovým podprůměrem, které není schopno ve škole dobře prospívat, může v ambiciózní rodině trpět daleko víc, než dítě debilní, s nímž podle toho všichni zacházejí.

Zdeněk Matějček (1922)

dětský psycholog, autor mnoha vědeckých i popularizačních publikací

Jaká je typická „česká“ výchova? V čem spatřujete její hlavní specifika, klady a zápory?

Myslím si, že ve srovnání se západními zeměmi je naše výchova autoritativnější, přísnější, a řekl bych, že vede k větší disciplíně. A to není špatné. Zejména v USA se setkáváme s výstřelky krajně liberální výchovy. Ukazuje se ale, že ta má mnohé nevýhody, zvláště zřetelné u úzkostných dětí. Liberální výchova totiž úzkostnost dětí spíše posiluje a je známo, že překonaná úzkost vede k agresi. Má-li dítě nedostatečně strukturované prostředí, v němž neví, co se smí a co se nesmí, co se může a co se musí, je bezradné. Představa, že si může dělat, co chce, dítě neuspokojuje, nedává mu jistotu. Má-li se dítě pro něco rozhodnout, musí se zpravidla také něčeho vzdát, a to představuje velkou zátěž. Úzkostné děti se pak stávají ještě úzkostnějšími. Těchto dětí přitom není málo – mezi našimi pacienty jsou na třetím místě (po dětech s mentální retardací a vývojovými nerovnoměrnostmi). Přes určité náporů až nezdravého liberalismu je pro naši rodinu charakteristická výchova, která poskytuje strukturované prostředí s určitým jasným a přehledným řádem. To je pro dítě výhodné a mělo by to být zachováno.

Dalším charakteristickým rysem naší výchovy je velice silná emocionální angažovanost. Děti jsou zpravidla déle než v jiných zemích vázány na rodinu. Je těžké říci, zda je to dobré, či nikoliv. Patří sem i velká angažova-

nost prarodičů v základní rodině, čímž se vytváří 3-4generační povědomí. Nevím, zda to vyplývá z tradice, nebo zda je to něco, abych tak řekl, inherentního. Nejspíš se zde uplatňuje obojí. Prováděli jsme řadu výzkumů rodin, v nichž děti žijí za méně příznivých podmínek. Ukázalo se, že jestliže do rodiny vstoupí něco nepříznivého, prarodiče jsou první záchrannou sítí. V této souvislosti není bez zajímavosti, že v zákoně o rodině z roku 1963 není o prarodičích jediná zmínka. Nově připravovaný zákon již dozná v tomto ohledu změn, a to také díky psychologům.

Lidé vás znají jako člověka mimořádně aktivního, vyzařujícího „pozitivní energii“ a optimismus. Kde tuto energii čerpáte?

Goethe v jednom verši říká: „Od otce mám postavu a vážný způsob života, od matičky veselou povahu a chuť vyprávět.“ Myslím si, že to na mě dost dobře sedí. Je to tedy podmíněno hereditárně. Měli jsme s bratrem „klasické“ dětství s určitou disciplínou, s veselostí a otevřeností. Vyrůstali jsme v trochu zvláštním prostředí kladrubského hřebčína, mezi koňmi. Zároveň jsme měli jakési šlechtické postavení, neboť jsme bydleli na zámku. Pro ostatní vrstevníky jsme byli „zámecké děti“, což jsme cítili jako nevýhodu a stálo nás velké úsilí, abychom v soutěži s ostatními dětmi obstáli a vyrovnali se jim. Já jsem byl navíc postižený, od malička kulhám. Jistě na mne mělo vliv i to, že jsem vyrůstal v třígenerační rodině (společně s dědečkem a starou tetou). Vyrostl jsem mezi pracovitými lidmi a pracovitosti a píle si dodnes u lidí velmi vážím. Málokdy v životě jsem zažil nudu. K tomu se vztahuje příhoda z jedné z mých návštěv Austrálie. Rozhodl jsem se, že pojedou vlakem napříč australskou pouští (cesta trvá dva dny). Přátelé mi říkali, že se budu velmi nudit. A já jim na to řekl: „Ale vždyť to je právě to, co chci; vždyť já jsem to nikdy nezažil!“

Jaká jsou vaše přání do budoucnosti?

Osobní přání mám ve svém věku již malá, takže se zaměřím spíše na přání obecnějšího rázu. Mám určité vize a byl bych rád, aby se jim svět a především naše společnost přibližovali. Mé heslo zní: „Rozumět znamená pomáhat.“ Proto jsem byl v psychologii rád. Snažíme se porozumět, a jestliže porozumíme, nemůžeme soudit. Čili: méně souzení, odsuzování, a více porozumění, z něhož vyplývá tolerance. Profesor Hellbrügge z Mnichova říká, že jen ten, kdo pomáhá, je svobodný. Svobodná společnost by toto měla brát vážně.

P. Slezák, T. Vašák